

Pravičnost za vsa živa bitja

Martha C. Nussbaum:
Justice For Animals
Simon and Schuster
2023, 379 strani

V svoji najnovejši knjigi *Pravičnost za živali* Nussbaum v uvodu pove, da zgodba te knjige ni zgodba o izumiranju živalskih vrst, ampak zgodba o trpljenju vsakega sentientnega bitja, o izgubi in deprivaciji vsakega individualnega sentientnega bitja kot posledici človeške indiferentnosti do biodiverzitete, pri čemer si za temeljno nalogo zada zgraditi politično teorijo pravičnosti za živali, ki bo temeljila na njenem (z)možnostnem pristopu.

Pravičnost utemeljuje z vprašanjem, ali zakoni in institucije omogočajo sentientnim živalim živeti dostojno življenje, ki omogoča njihov razcvet v smislu, da imajo na voljo možnosti za »odločitve in dejavnosti«, ki jih bitje ima (ali nima) v njenem/njegovem političnem ali pravnem kontekstu. Prav tako trdi: »vsi ljudje imajo kolektivno odgovornost zagotovitve in varovanja živalskih (z)možnosti«. Tako kot si ljudje prizadevajo za dobrobit človeškega življenja, tako bi si morali ljudje in še posebej pravniki za pravice živali prizadevati za dobrobit pasjega, mačjega, prašičjega, kitovega, tigro-

vega, slonovega itd. življenja z vidika psa, mačke, kita, prašiča, tigra, slona itd.

Nussbaum že v knjigi *Ženske in človekov razvoj: koncept (z)možnosti* (*Women and Human Development: The Capabilities Approach*, 2001) uporabi pojem človekovih (z)možnosti (*human capabilities*), s katerim razdela različne vidike v življenju žensk, od religijskega in družinskega do ekonomskega in izobraževalnega. Nussbaum opiše človeške (z)možnosti kot »tisto, kar ljudje dejansko lahko naredijo in postanejo« (Nussbaum, 2001: 5, 6). Trdi, da ima vsak človek svoje (z)možnosti in da je vsak človek samemu sebi namen. Zamisel osrednjih človekovih (z)možnosti pa sestavljajo življenje, telesno in duševno zdravje, telesna integriteta, čuti, predstave in misli, igra, čustva, razum, odnos do drugih vrst in vključenost ter nadzor nad lastnim okoljem. To misel nadaljuje v knjigi *Pravičnost za živali*, vendar seveda z vidika živali.

V skladu z (z)možnostnem pristopom, ki temelji na Aristotelu, mora imeti vsako sentientno bitje, ki je zmožno imeti subjektivni pogled na življenje in čuti bolečino ali ugodje, priložnost uspevati v obliki življenja, ki je značilna za tisto bitje. (Z)možnostni pristop pa ne upošteva le bolečine in ugodja (kakor to počne današnji najbolj eminentni pristop glede pravic živali, temelječ na utilitarni filozofiji Jeremyja Benthamja in posodobljeni različici Petra Singerja), ampak tudi,

da živali potrebujejo socialne, družbene in družabne stike z ostalimi člani svoje vrste. Najnovejše znanstvene raziskave razkrivajo, da ne le sesalci, ampak tudi »vsi vretenčarji subjektivno čutijo bolečino«, mnoge živali »doživljajo čustva, kot sta sočutje in žalost«, ter kažejo »zapleteno socialno učenje« – in posledice omenjenega so »nedvomno velike«. Ko enkrat spoznamo, da ni preproste razmejitve med človeškim čutenjem in čutenjem živali, »se naše etično razmišljanje skorajda ne more več spremeniti«. Tudi zato Nussbaum trdi: »Resnično menim, da človeškim interesom ne bi smeli dajati absolutne prednosti ... Menim, da so vsa bitja enako pomembna.« Prav tako trdi, da četudi naj bi bili ljudje v eksistencialni stiski ter na robu revščine in preživetja, bi morali imeti vseeno v mislih dobrobit in uspešno življenje živali ter jih podpirati, saj meni, da je preživetje ali ljudi ali živali umetna dilema, kajti če se kdo znajde v eksistencialni stiski, je to bolj posledica nedelovanja državnih ustanov, kakor da bi živali odžirale eksistenco ljudem. Skratka, glavni namen knjige je ponuditi filozofsko teorijo, ki temelji na pravilnem pogledu na živali, tj. (z)možnostnem pristopu, ki bo omogočil dober nasvet pravi, glavna zamisel knjige pa je kontrast med življenjem živali, ki imajo možnost cvetočega življenja, in osiromašenim življenjem živali.

Na začetku knjige Nussbaum omenja brutalnost in zanemarjanje v odnosu do živali. Razmišlja o tem, kaj je filo-

zofska ideja krivičnosti. Krivičnost je, da si nekdo prizadeva za nekaj pomembnega v svojem življenju in da mu doseganje tega nekdo (bodisi namerno bodisi nenamerno) preprečuje in onemogoča. (Z)možnostni pristop se osredotoča na smiselne dejavnosti, ki bitju omogočajo, da te dejavnosti počne svobodno in neovirano, kar pomeni, da živi smiselno življenje, smiselne dejavnosti pa so tiste, ki vključujejo svobodno gibanje, komunikacijo, druženje, igro in odsotnost bolečine; nekdo, ki bitju/bitjem to onemogoča, pomeni brutalnost in zanemarjanje v odnosu do njih. Ali kakor pravi: »Vse živali, človeške in nečloveške, živijo na tem krhkem planetu, od katerega smo v celoti odvisni. Ljudje, ki smo se znašli na tem planetu, mislimo, da nam to daje pravico, da uporabljamo planet, kakor nam ustreza, in si njegove dele prisvajamo kot lastnino. Toda pri tem živalim odrekamo iste pravice, čeprav je njihov položaj isti. Tudi one so se znašle tukaj in poskušajo živeti, kakor najbolje znajo. S kakšno pravico jim odrekamo pravico uporabiti planet z namenom, da živijo kakor mi? Kot ponavadi nimamo nobenega argumenta za to, kar jim odrekamo. Mislim, da lahko argument, s katerim zagovarjamo uporabo planeta za naš uspeh in razcvet, enako uporabimo za to, da imajo živali isto pravico.« Pravica je, da imajo živali (z)možnost živeti cvetoče življenje. In kaj pomeni trpeti krivico? »Ko poškodbe niso le škoda, ampak tudi krivice, za katere mora nekdo

odgovarjati in jih, če je možno, poravnati ter v prihodnosti preprečevati.« Ali kakor to predstavi na konkretnem življenju živali. Žival Susan živi svoje življenje in počne vse stvari, ki jih počne žival Susanine vrste. Toda pri uresničevanju svojih ciljev naleti na različne ovire, nekaj lahkotnih in nepomembnih za svoje življenje, nekaj pa je tudi resnejših – bolezni, neurje, ki uniči njen dom, in tako naprej. Susan se srečuje s težavami, vendar se ji ne godi krivica. A ko se Susan ukvarja s svojimi običajnimi zadevami, v njen prostor poseže drugo bitje in ji prepreči, da bi dosegla svoje cilje. Morda to še vedno ne pomeni, da smo vstopili na področje nepravilnosti. Kaj pa, če je Susanin dom namerno uničilo bitje, ki se zaveda, da ji s svojim delovanjem povzroča škodo? Recimo, da je Susan postala ujetnica v nehijskih razmerah, da se ni mogla sprehajati in da je bila deležna nasilja s strani drugega bitja. Nussbaum pravi, da če bi bila Susan človeško bitje, bi nam bilo jasno, da se ji je zgodila krivica. Ali bi moralo biti dejstvo, da je žival, ki ni človek, pomembno? Ali ne bi naše pojmovanje pravičnosti moralo predvideti prostora za Susan? Nussbaum se pri svojem argumentu za pravice in krivice do živali nasloni tudi na tri moralna čustva, čudenje, sočutje in tranzicijsko jezo, ki ji pomagajo pri začrtanju filozofsko-etičnega okvira za pravice živali. Čudenje, ki vodi v etično usmerjeno sočutje, da vidimo in slišimo, kako se živali krivično preprečuje njeno us-

pešno življenje, z odzivom »to je nesprejemljivo in se ne sme več zgoditi in dogajati«, kar vodi v uspešno spremembo za dobrobit živali v prihodnosti, pa uporabi tranzicijsko jezo.

Nussbaum v krivičnost do živali vključuje neposredne in posredne krivice ter pravi, da živali nikoli prej niso doživljale toliko krivice in trpljenja izpod človeških rok kakor danes: »Živali so dolgo lovili v divjini, vendar njihovih življenjskih prostorov niso zasedla človeška bivališča ali so vanje nenehoma vdiralih tihotapci, ki so želeli zaslužiti z umorom inteligentnega bitja, slona ali nosoroga. V morjih so ljudje od nekdaj lovili hrano, kite so dolgo lovili zaradi njihove tržne vrednosti. Toda morja niso bila polna plastičnih odpadkov, ki privabljajo živali, da se z njimi prehranjujejo, nato pa se z njimi zadušijo do smrti ... Ptice so streljali za hrano, vendar se tiste, ki so pobegnile, niso zadušile zaradi onesnaženega zraka ali se zaletale v mestne nebotičnike, katerih luči jih privabljajo.« Nussbaum ne opozarja le na »barbarsko krutost masovne mesne industrije«, »uničevanje habitatov« in »onesnaževanje zraka in morij«, etično mrežo razširi tudi na vse, »ki živijo na območjih, kjer so se nekoč sprehajali sloni in medvedi«, ali »tiste, ki živijo v visokih nebotičnikih, ki pomenijo smrt za ptice selivke«. Po njenem mnenju smo vsi soudeleženi, četudi mislimo, da nismo, in bi morali zato »že zdavnaj poravnati etični dolg do živali«.

V devetem poglavju o živalih, ki živijo z nami v skupnem gospodinjstvu, navede naslednje živalske (z)možnosti, ki morajo varovati živali, ki živijo v simbiotskem razmerju z nami: a) življenje in zdravje (sama se zavzema, da živali ne bi bile posest, ampak da bi bile domače živali naši kompanjoni, prijatelji, prijatelji pa si morajo torej prizadevati za to, da so živali zdrave in da čim dlje živijo); b) spolnost in reprodukcija (domače živali se ne morejo reproducirati kakor v naravi, zato morajo njihovi človeški prijatelji poskrbeti za sterilizacijo ali kastracijo); c) delo (hišnih ljubljencev ne bi smeli uporabljati za delo); d) stimulacija in igra (živali morajo imeti dovolj gibanja, igre in srečevanja z drugimi pripadniki iste vrste). Podobno velja tudi za živali, ki ne živijo z nami v hiši ali stanovanju (konji, kokoši, pusi, krave). Nussbaum izrazito nasprotuje nemoralnosti mlečne industrije, kmetijam kokoši nosnic, kmetijam za prašičjerejo, tovarnam mladičev – vse to lahko naredimo živalim veliko bolj prijazno in ohranjamo njihovo zdravje, dobre počutje, igro, medsebojno srečevanje in zadovoljstvo.

A (z)možnostni pristop se ne osredotoča le na živali kot posameznike, vključuje tudi vrste in njihovo ogroženost. Kot ugotavlja Nussbaum, znanstveniki ocenjujejo, da je današnje izumiranje med 1.000- in 10.000-krat večje od običajne stopnje. Trenutno izumrtje grozi 25 odstotkom sesalcev in 40 odstotkom dvoživk, vključno z

vrstami, ki jih poznamo in jih imamo radi: medvedi, azijski in afriški sloni, tigri, nešteto vrst ptic in številne druge. »Izumrtje vrste vključuje veliko trpljenja za mnoge njene preostale pripadnike. Pomislite na polarne medvede, ki se ne morejo pariti ali se hraniti, ulete na ledenih ploskvah ob taljenju polarnega ledu. Pomislite na ogrožene slone in nosoroge, ki jim grozijo tihotapci in so prisiljeni gledati, kako člane njihove vrste pobijajo zaradi njihovih oklov. Tisti, ki preživijo, pogosto živijo travmatično, hkrati pa jim zaradi izgube habitata grozi tudi lakota. Pomislite na kite (mnoge vrste, ki so zdaj ogrožene), ki so se znašli na obali, ker so njihova telesa napolnjena s plastiko.« A ne gre le za hitrejše izumiranje vrst zaradi človeške dejavnosti, ampak tudi za resnično onemogočanje vsakršnega dostojnega življenja, ki je živalim onemogočeno v mesni in mlečni industriji (prašiči na prenatrpanih farmah, ki nimajo niti 2 m² življenjskega prostora, kokoši nesnice, ki so omejene na prostor formata lista A4, pasje farme, zlorabe v klavnicah itd., grozljivim krivicam ni ne konca in kraja). Kaj pa živalski vrstovi, rezervati za živali? Po Nussbaum je tudi to seveda oblika človeškega zatiranja in onemogočanja cvetočega življenja živali.

Zato zadnji del knjige o pravu, ki ni namenjen le pravnim strokovnjakom, temveč vsakemu človeku, trdi, da bi hišni ljubljenci/-ke morali postati državljani/-ke, saj bi s tem dobili/-e

pravice. A da bi to lahko postali, bi morali ti postati cilj v samih sebi, katerih določene (z)možnosti morajo podpirati javne politike in biti zapisane v temeljnem osnovnem zakonu za pravice živali. Tak zakon prepozna njihove lastne interese in jih ščiti pred zlorabami in zanemarjanjem; »... želje in zahteve, ki jih izražajo v vsakdanjem življenju, se bodo s pomočjo druženja, sodelovanja in zastopanja prenesle v politiko«. A ne le hišni ljubljenci, zakon mora vsebovati zaščito živali in preprečevanje krutosti tudi za prosto živeče živali, živali, ki jih vzgajajo za rejo, živali v poskusnih laboratorijih, tovarne mladičev, ptic. In ne le to, tudi za živali vsepovsod na svetu!

A kot vedo povedati zagovorniki živali, je boj za pravice živali v pravnem sistemu milo rečeno zahteven. Denimo samo v ZDA »zakonodajni postopek pestijo zastoji, strankarske delitve in lobiranje v imenu finančnih interesov, med katerimi je mesna industrija med najmočnejšimi«. Sedanji zakoni, ki ščitijo živali, so pomanjkljivi, včasih že zaradi samega namena, a tudi zato, ker se redko izvajajo, zaskrbljeni državljani pa nimajo legalnega vzvoda, s katerim bi lahko implementirali redka zakonska določila, zato je njena vizija globalni zakonodajni okvir, ki priznava in ščiti pravice živali, vendar se dobro zaveda, da se to ne bo zgodilo čez noč. »Svetovni pravni sistemi so na tem področju v primitivnem stanju« in med številnimi primeri izpostavlja, da ameriški zakon o zaščiti

živali v celoti izključuje hladnokrvne živali. Pri tem potegne vzporednico s tem, kako so nekoč zakoni obravnavali ženske – kot predmete ali lastnino, ki so jo nadzorovali in uporabljali moški. Danes imajo ženske (pa seveda tudi otroci, temnopolte, hendikapirane in LGBTIQ+ osebe) pravice in svoboščine, ki si jih pred dvema stoletjema ni bilo mogoče predstavljati. A če je to sčasoma rešljivo, se je, ko govorimo o pravicah živali, treba vprašati, kaj to pomeni v smislu govora o pravicah na nacionalni ali nadnacionalni ravni. Kako bomo vzpostavili možnost, da bodo lahko živali stopile v sodno dvorano in se borile za svoje pravice, kdaj bodo lahko njihovi legalni zastopniki dobili možnost tega? Kako sploh opredeliti njihove pravice, glede na kaj, koga? Pri tem kot eno od rešitev, ki najbolj sovпада z (z)možnostnim pristopom, omenja fiduciarno pravo, saj si »le-to ne le prizadeva za izogibanje bolečini in preprečevanje škode upravičenca v korist tretjega, ampak za dejavno dobrobit upravičenca v splošnem smislu«. Za slednje Nussbaum meni, da bi bilo dobro, kar zadeva hišne ljubljence in ostale živali v bližini ljudi. »V drugih primerih bi vlada lahko ustanovila agencijo za dobrobit živali kot fiduciar za specifični tip ali tipe živali.« Na koncu sklene: za izvajanje ponujenih rešitev je potrebno delo v številnih smereh, od pravnega in izobraževalnega sistema do znanstvenih raziskav in celo industrije izdelovanja sintetičnega mesa, pa tudi prikazovanje

»lepote, neverjetnih sposobnosti in trenutnih stisk živali množičnemu občinstvu prek novinarstva, filma in vizualne umetnosti«. In da se bo to sploh zgodilo, sta »[z]a rešitev resnično potrebna razvijajoča se zavest človeštva in pravični optimizem, ki bosta ponudila rešitve« za množično trpljenje živali po vsem svetu.

Čeprav je bila knjiga večinoma deležna številnih pohval, pa je bila deležna tudi nekaj kritik. Poglejmo si jih. Avtorica piše, da če bi vsi postali vegani (vegetarijanci), bi to preveč obremenilo zemljo, toda velika večina zemlje se uporablja prav za proizvodnjo živali ali za pridelke, s katerimi se te živali hranijo. Paul Thompson v članku, ki smo ga objavili v Časopisu za kritiko znanosti (2022), pravi: »Na primer, eden od argumentov za vegetarijanstvo in veganstvo je, da je poraba mesa in perutnine prehransko neučinkovita raba kmetijskih virov. Poziv je verodostojen zlasti za Američane, saj večina je meso živali iz supermarketov in restavracij, ki so jih hranili z žiti, ki bi jih lahko uporabili za prehrano ljudi« (Thompson, 2022: 88). Prav tako Nussbaum slabo opravičuje svoje prehranjevanje z ribami – za ribiško industrijo vemo, da nekatere vrše, ki postrgajo tudi dno, uničujejo celoten morski habitat –, njen izgovor za uživanje celo nekaterih vrst mesa pa je precej neprimeren. Od zagovornice za pravice živali, ki opisuje grozne razmere v mesni in mlečni industriji, bi pričakovali, da je veganka in da s

svojim primerom kaže boljšo prihodnost za živali in pripomore k njihovemu cvetočemu življenju, za katerega si prizadeva. Prav tako na določenih mestih kaže pomanjkanje znanja o biologiji in vedenju živali, o katerih govori. Na primer, pravi, da se mačke dobro počutijo, če so zanemarjene, ker v nasprotju s psi ne potrebujejo pozornosti in naklonjenosti! To so napačne predstave, zaradi katerih se mačke obravnavajo kot nekaj enkratnega in ne potrebujejo oskrbe. Nobena knjiga, ki si prizadeva za boljši svet za živali, ne sme vključevati zastarelih stereotipov ali lahkotnih opravičil za slabo vedenje ljudi. V knjigi je še nekaj takšnih napačnih oznak.

Sklenemo lahko, da je knjiga sicer dragocen prispevek k prizadevanju za uzakonitev pravic živali, vendar je po drugi strani to tudi knjiga, ki nekatere prizadevanja drugih avtorjev za pravice živali obravnava površno (na primer abolicionisti), da njenega lastnega nezgleda sploh ne omenjamo.